

İSLAM'A GÖRE BİLGİ VASITALARI VE TEFSİRE OLAN ETKİSİ

Yrd. Doç. Dr. Celâl KIRCA*

GİRİŞ :

İslâm düşünce sitemi, Allah'ın varlığına işaret eden iki «âyet» in varlığından söz eder. Bu iki âyetten birincisi, yaratmadaki fiilî âyet; ikincisi ise Kur'ân'daki kavli âyettir. Bunlardan her biri, diğerinin tefsiri mahiyetindedir. (1) Nitekim Kur'ân-ı Kerim'de âyet, mu'cize (2) alâmet, (3) ibret (4) ve delil (5) anlamlarında kullanılmıştır. Tantavî Cevherî (1870/1940) nin ifadesiyle, Allah Tealâ'nın iki kitabı bulunmaktadır. Bunlardan birincis bizzat Allah'ın kudret eliyle yapıp meydana getirdiği kâinat kitabı, diğeri ise bizim semavî kitap dediğimiz kelâmî kitabıdır. Bu iki kitap birbiriyle tam mutabıktır ve aralarında bir çatışma da yoktur (6).

Kur'ân-ı Kerim'in muhatabı insandır; amacı ise insanların hidayeti ve mutluluğudur. (7) O'nun en büyük özelliği mu'ciz bir kitap oluşu ve her çağın insanına hitab edişidir. Bu nedenle Kur'

(*) Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi.

1. Elmalılı Hamdi Yazır, Hak Dini Kur'ân Dili, İstanbul, 1936, 1/569.
2. Bakara, 2/211.
3. Bakara, 2/248.
4. Şuara, 26/158.
5. Rûm, 30/22. Bkz. Prof. Dr. İsmail Cerrahoğlu, Tefsir Usûlü, Ankara 1976, s. 55; Doç. Dr. Suat Yıldırım, Kur'ân-ı Kerim ve Kur'ân İlimleri, İstanbul, 1983, s. 40-51.
6. Tantavî Cevherî, el-Cevâhir fi Tefsiri'l Kur'ân, Mısır, 1931, 5/14.
7. Bakara, 2/2, 2/23-24; İbrahim, 14/1; Nahl; 16/89. Ayrıca bkz. Celâl Kırcı, Kur'ân-ı Kerim ve Modern İlimler, İstanbul, 1982, s. 127-128. Dr. Celâl Kırcı, Kur'ân-ı Kerim'de Fen Bilimleri, İstanbul, 1984, s. 13.

ân, insanlar tarafından çağlar içinde ve çağlara göre yorumlanmış ve tefsir edilmiştir. Kur'ân'ın bu özelliği ve üslubundaki i'câzı dolayısıyla her türlü düşünce, fikir ve ilim hareketlerine karşı kapısını açık bırakmış, hatta mücerret olarak ilmi, düşünmeyi ve araştırmayı öğmüştü ve teşvik etmiştir (8). Bu sayededir ki, Kur'ân, her çağa ve çağlar içinde yaşayan insanlara hitabedebilmiştir. Fakat bu özelliğin tabii bir sonucu olarak da yüzlerce tefsir yazılmıştır. Böylece Hz. Peygamber'in ve Sahabe'nin tefsirinin yanında İslâm alimlerinin de tefsirleri ortaya çıkmıştır. Hz. Peygamber ve Sahabe'nin tefsirine «rivâyet», İslâm alimlerinin yaptıkları tefsirlere ise «dirâyet» (9) tefsiri adı verilmektedir. Dirâyet tefsirine ayrıca «re'y» tefsiri adı da verilmektedir (10) Re'yden maksat «ic-tihad»dır (11). Ancak bir müfessirin icthad edebilmesi için arap lisanını ve inceliklerini, cahiliyye şiirini, ayetlerin mevcut nüzul sebeplerini, nasih ve mensuh konusunu ve bir müfessirde bulunması gereken diğer şartları taşıması gerekir (12).

Ancak müfessirler tarafından ortaya konan bu şartlar, zamanla bazı Kur'ân ayetlerinin tefsirinde yeterli olmamış, bunların yanında bazı yeni ve çağdaş bilgilere ihtiyaç hissedilmiştir. Özellikle kâinatla ve pozitif ilimlerle ilgili ayetlerin yorumunda, bu ilimlere ait bilgilere baş vurulmuştur. Pozitif ilimlere ait bilgiler, bu tür ayetlerin yorumunda bir araç olarak kullanılmıştır. Böylece çağdaş yeni bir tefsir ekolü ortaya çıkmıştır. Bu Tefsir ekolünün adı ise «İlmî Tefsir Hareketi»dir. Her ne kadar bu ekolün doğuşu Emevîler dönemine kadar uzanıyorsa da müstakil bir tefsir ekolü olarak ortaya çıkışı çağımıza tesadüf etmektedir. İlmî tefsir, ilk olarak dirâyet tefsiri içinde yer almış daha sonra ondan ayrılarak yeni ve müstakil bir tefsir ekolü haline gelmiştir. Bu nedenle dirâyet tefsirine karşı takınılan olumlu ve olumsuz tavırlar, aynen ilmî tefsire de takınılmıştır. Hatta ondan farklı olarak özel tenkidlere muhatab olmuştur.

8. Tahâ, 20/114, Nisa, 4/82, Al-i İmran, 3/191, Kâf, 50/6, A'raf, 7/185, Gaşiye, 88/17, Yunus, 10/101, Muhammed, 47/24. Cuma, 62/5.

9. Ebû Mansur el-Maturidî, Te'vilâtü'l Kur'ân, Yazma, Râşid Efendi, No:47 v. 1; Dr. İsmâil Cerrahoğlu, Kur'ân Tefsirinin Doğuşu ve Buna Hız Veren Amiller, Ankara, 1968, s. 12; Abdülazim ez-Zürkânî, Menahilü'l İrfân, Beyrut, Tarihsiz, 1/480, Hüseyin ez-Zehabi, et-Tefsir ve'l Müfessirün Kahire, 1961, 1/152.

10. İ. Cerrahoğlu, Tefsir Usulü, s. 230.

11. ez-Zehabi, a.g.e. 1/255.

12. ez-Zehabi, a.g.e. 1/255.

İlmî tefsire ilk ciddi tenkid, Ebû İshâk İbrahim b. Musa eş-Şâtıbî el-Endelüsî (ö. 790/1388) tarafından yapılmıştır (13). Çağımızda ise, Muhammed Hüseyin ez-Zehabî (14), Muhammed Reşid Rızâ ve Emin el-Hulî (15) gibi İslam alimleri tarafından tenkide tabi tutulmuştur. Lügat, belagat ve inanç açılarından ciddi tenkidlere muhatab olan bu hareket, son zamanlarda «Bilim Felsefesi» ve «Bilginin kaynağı» yönlerinden de tenkide tabi tutulmuştur. Buna mukabil geçmişte İmam Gazalî (ö. 505/1111) ve Fahreddin er-Râzî (ö. 606/1209) ile doğan bu hareket, çağımızda Gazî Ahmet Muhtar Paşa, (1839/1918) Dr. Abdülaziz İsmail, (1889/1942) Tantavi Cevherî, (1870/1940) Mustafa el-Merağî (1881/1945) Seyyid Kutub, (1906/1966, Elmalılı Hamdi Yazır, (1878/1942) ve daha pek çok İslâm alimi tarafından geliştirilmiş ve müstakil bir ekol haline getirilmiştir (16).

Bilim felsefesi ve bilginin kaynağı açısından günümüzde ilmî tefsire yöneltilen tenkidlere gelince, bunları şöyle sıralayabiliriz:

1. Batı ilmî, tabiatı merkez almakta ve her şeyi pozitif düşünceye bağlamaktadır. İslâm dini ise, vahdaniyeti esas almakta ve her şeyi Allah'ın var ettiği inancıyla açıklamaktadır. Binaanaleyh tesadüfe bırakılan bir bilgi ile Kur'ân'ı yorumlamak yanlıştır.

2. İlimlerin elde ettiği sonuçlar her zaman kesin ve sürekli değildir. Daima değişmeye ve yenilenmeye muhtaçtır. Kur'ân'ın hükümleri ise net ve kesindir. Değişen ve zamanla yenilenen bir bilgi ile değişmeyen bir hakikati nasıl yorumlayabiliriz? Zira ilmin gelişmesi ve bilginin zamanla değişmesi demek, bunlara dayanan Kur'ân yorumunun da değişmesi demektir. Bu da imana zarar verir ve müslümanların Kur'ân'a olan inancını sarsar.

3. Ayetlerin zahiri anlamları ile irtibatı olmayan anlamlar verilmekte, dolayısıyla ayetlere çok uzak manaların verilmesi Kur'ân'ı gayesinden uzaklaştırmaktadır.

4. Batılı ilim adamları, önce bazı ilmî keşifler yapmakta, ilmî tefsir ekolü mensupları ise daha sonra o buluşların Kur'ân'

13. eş-Şâtıbî, el-Muvafakât, Mısır, 1975, 3/422.

14. ez-Zehabî, a.g.e., 3/157-160.

15. C. Kırca, Kur'ân-ı Kerim ve Modern İlimler, s. 122-124.

16. C. Kırca, a.g.e., s. 231-260.

da bulunduğunu söylemektedirler. Madem ki o buluş Kur'ân'da vardı da, neden müslümanlar Avrupalı ilim adamlarından daha önce onu keşfedemediler? Bu da inananları güç durumda bırakmaktadır.

İlk bakışta haklı gibi görülen bu itirazların, acaba ilmî değeri nedir? İslâm'a göre bilgi kaynakları nelerdir? Bu bilgi vasıtaları ile tefsir arasında ne gibi bir ilişki bulunmaktadır? Bu sorulara verilecek ilmî cevaplar, yukarıdaki itirazlara da bir açıklık getirecektir.

1. İslâm'a Göre Bilgi Kaynakları:

Ehl-i Sünnet mezhebinin iki ünlü temsilcisinden biri olan Ebû Mansur el-Mâturidî (ö.333/944)ye göre bilgi edinme yolları üçtür: 1. İyân, 2. Haberler, 3. Nazar (17). Ömer et-Taftazânî (ö. 791/1389) ve Nureddin es-Sâbunî (ö.580/1184) de, Maturidî'nin bu konudaki görüşünü biraz farklı bir ifade ile aynen tekrar etmişlerdir. Bunlara göre de bilgi edinme yolları üçtür: 1. Sağlam duyular, 2. Doğru haber, 3. Akli (18). et-Taftazânî, Ehl-i Sünnet'in Eş'ârî koluna mensuptur ve Ömer b. Muhammed en-Neseî (ö. 537/1142)nin «Akaid» adlı kitabını şerhetmiştir. es-Sabûnî ise Ehl-i Sünnet'in mâturidî kolunun ünlü temsilcisidir. Öyle görülüyor ki, bilgi edinme yolları konusunda Maturidî ekolü ile Eş'ârî ekolü arasında hiç bir fikir ayrılığı yoktur.

Maturidî'ye göre bilgi edinme yollarından birincisi olan «İyân», üzerinde duyuların gerçekleştiği şeydir. Bu da, cehalet nev'inden bir zıddı olmayan bir bilme kaynağıdır (19). İyân, açık ve seçik görme anlamına gelmekle beraber, görmenin dışında kalan bütün duyu organlarının fonksiyonları da kastedilmiş olabilir. Bu anlamda bunu, duyum ile ifade etmek mümkündür (20). Nitekim, Maturidî'den sonra yaşayan en-Neseî ve es-Sâbunî, iyânı, sağlam duyular olarak anlamışlar ve açıklamışlardır.

17. el-Maturidî, Kitabu't Tevhîd, İstanbul, 1979, s. 7; Hasan Şahin, Descartes'in Tanrı Anlayışı ve İslâmî Açısından Değerlendirilmesi A.Ü. İlahiyat Fakültesi, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara, 1982, s. 110-113. «İyan» göz ile görmek anlamındadır. Müncid, A.Y.N maddesi, İbn Mansur Lisansual Arap, Beyrut, 1968, 13/302.

18. M.e'l-Kesteli, Haşriyetü'l Kesteli alâ Şerhi'l Akaid, İstanbul, 1973, s. 29; N. es-Sâbunî, Maturidiyye Akaidi, Ter. B. Topaloğlu, Ankara, 1979, s. 55.

19. Maturidî, K. Tevhid, s. 7.

20. H. Şahin, Descartes'in Tanrı Anlayışı, s. 110.

Yine Maturidî'ye göre iyân, zorunlu bir bilme yoludur. Çünkü canlılardan her biri, bekâ ve ölümüne sebep olan şeylerle, haz ve elem duydukları şeyleri iyân yolu ile bilmektedirler. Bu bilgi yolunu inkâr eden kimseyle tartışmak câiz değildir. Çünkü böyle bir kimsenin inkarı da tasdiki de sabit değildir. Kabul veya inkârın olmadığı yerde tartışma abestir (21). es-Sâbunî'ye göre duyular; işitme, görme, koklama, tatma ve dokunma olmak üzere beş çeşittir. Her bir duyu ile ancak kendi sahasına has olan şeyler idrak olunabilir; bu da o duyunun şartına uygun bir şekilde sahası içinde kullanılmasıyla gerçekleşir (22).

Kur'ân-ı Kerim'de de duyulardan ve duyu organlarının kullanılışından çokca bahsedildiğini görmekteyiz. Kur'ân'a göre duyu organlarını yaratan Allah'tır. İnsanlar doğdukları sırada hiç bir şey bilmemektedir. Ancak Allah Tealâ, insanlara şükretmesi için işitme duyusunu, gözleri ve kableri vermiştir (23). Duyu organlarından gözün bilgi kaynağı olarak kullanılmasını emreden âyetlerden en dikkat çeken şudur: «O yedi göğü birbiri üzerinde tabaka tabaka yarattı. Rahman'ın yaratmasında bir ayrılık, uygunsuzluk göremezsin. Gözünü döndürde bak, bir bozukluk görüyorsun? Sonra gözünü iki kez daha döndür.» (24). Fakat göz, aradığını bulamaz, hiç bir bozukluk göremez. Gözün bilgi kaynağı olarak kullanıldığı yerler de dikkat çekicidir Kur'ân, görme fiilini özellikle kâinat ve tabiatla ilgili konularda kullanmakta ve ve bunlarla ilgili konularda «görmüyormusunuz?» demektedir. Şunlar bunun en canlı örnekleridir :

«De ki: «Baksanıza, eğer Allah, üzerinize gündüzü, kıyamet gününe kadar sürekli kılsa Allah'tan başka size dinleneceğiniz geceyi getirecek tanrı kimdir? Görmüyormusunuz?» (25).

«Fir'avn kavminin içinde seslenip dedi ki : Ey kavmim, Mısır mülkü ve şu altımda akıp giden ırmaklar benim değil mi? Görmüyormusunuz?» (26).

«Kesin inanacak insanlar için arzda nice işaretler vardır. Kendi canlarınızda da öyle. Görmüyormusunuz?» (27).

21. Maturidî, a.g.e., s. 7.

23. Nahl, 16/78, Mü'minîn, 23/78, Mülk, 67/23, Ahkâf, 46/26.

24. Mülk, 67/3-4.

25. Kasas, 28/72.

26. Zuhruf, 43/51.

«Andolsun, cehennem için de bir çok cin ve insan yarattık ki kalbleri var, fakat onlarla anlamazlar, gözleri var, fakat onlarla görmezler; kulakları var, fakat onlarla işitmezler.» (28).

İşitmenin bilgi kaynağı olarak kullanıldığını gösteren ayetlerin sayısı da pek çoktur (29). Tatma (30) ve dokunma (31) ile ilgili ayetler de mevcuttur. Bu ayetler açıkça göstermektedir ki, duyu organları ve duyular, bilgi kaynaklarından biridir. Hatta Kur'an, bu vasıtanın kullanılmasını istemektedir.

Maturidî'ye göre bilgi yollarından ikincisi «haberler»dir. O'na göre iki türlü haber vardır. Bunlardan birisi, Peygamberlerin haberidir. Diğeri ise, mütevatir haberdir. Bu iki haberi inkar eden kimse, ıyânı inkar eden kimse gibi müteâlâ edilir (32) Çünkü Peygamberlere iman, iman esasları arasında yer alır. İmanda asla şüphe yoktur (33), zira iman tasdik demektir (34). Bu nedenle, müslümanlar için, doğru haber kesin bir bilgi kaynağıdır. Peygamberlerin getirdiklerine ve söylediklerine inanmak, mü'min olmanın gereğidir. İman, peşinin kabul etmeyi ve tasdiki gerektirir.

Maturidî'ye göre bilgi edinme yollarından üçüncüsü ve sonuncusu ise «nazar»dır. et-Taftazânî ve es-Sâbûnî'ye göre bunun adı, «akıl»dır (35). Bu iki görüş arasında mahiyet farkı yoktur, sadece ismlendirme farkı mevcuttur. Maturidî'ye göre nazar, duyular ve haberler yoluyla edinilen bilgilerde hata ihtimali bulunup bulunmadığını araştıran bir bilgi vasıtasıdır. Bunun için nazar yoluna baş vurmada zaruret bulunmaktadır (36).

es-Sâbûnî'ye göre akıl yoluyla elde edinilen bilgi iki nev'idir. Birincisi zarurî ilimdir-ki buna bedihî de denir-düşünmeden, ilk bakışta meydana gelen bilgidir; her küllün kendi parçasından bü-

27. Zariyat, 51/20-21.

28. A'raf, 7/179.

29. M. Fuad Abdülbakî, el-Mu'cemu'l Müfehres, İstanbul, 1974, s. 359-360.

30. Abdülbakî, a.g.e., s. 279-280.

31. Abdülbakî, a.g.e., s. 653.

32. Maturidî, K. Tevhid, s. 7.

33. Hucurat, 49/15.

34. Ebu'l Hasan el-Eş'arî, Kitabu'l Luma', Mısır, 1954, s. 123; Maturidî, K. Tevhid, s. 375-376.

35. Bkz. Dip Not : 18.

36. Maturidî, K. Tevhid, s. 9.

yük olduğunu bilişimiz gibi. İkincisi de istidlâli ilimdir. Bu düşünme nev'ilerinden birine ihtiyaç gösteren bilgidir; dumanı gördüğümüz zaman buna sebep olan bir ateşin mevcudiyetine intikâl edişimiz gibi (37) Söz konusu ettiğimiz bu yollar vasıtasıyla elde edilen bilgiler veya bu bilgilerin elde edilişi, gerçeğe karşı direnmeyen insafli kişiler için açık bir hakikattir. Elmalılı Hamdi Yazır (1878/1942)a göre, rivayeti sabit olan bir nakli delil karşısında akıl ve dirayetin durumu ise şöyledir: «Hiç şüphe yok ki nakli anlayacak olan da akıldır. Binaenaleyh akıl ve dirayet, nazardan iskat edildiği anda ne akıl kalır ne de nakil. Lâkin aynı zamanda unutulmamalıdır ki akıl, hakiki ma'lumatı nmucidi değil âhiz ve kabilidir. O ma'lumatı yapmaz alır» (38).

Nazar diğer bir ifade ile aklın kullanılması konusunda Maturidi, şu ayetleri delil olarak ileri sürmektedir :

«Onun hak olduğu onlar için açık-seçik belli oluncaya kadar, ayetlerimizi, hem dış dünyada hem de kendi içlerinde onlara göstereceğiz» (39).

«Bu insanlar, devenin nasıl yaratıldığına, göğün nasıl yükseltildiğine, dağların nasıl dikildiğine, yerin nasıl yayıldığına bir bakmazlar mı?» (40).

«Göklerin ve yerin yaratılmasında, gece ile gündüzün birbiri ardınca gelmesinde, insanlar yararlı şeylerle denizde süzülen gemilerde, Aliah'ın gökten indirip yeri ölümden sonra dirilttiği suda, her türlü canlıyı oraya yaymasında, rüzgarları ve yerle gök arasında emre amâde duran bulutları döndürmesinde düşünen kim-seler için deliller vardır» (41).

«Kesin inanacak insanlar için arzda nice işaretler vardır. Kendi nefislerinizde de öyle. Görmüyormusunuz?» (42).

Düşünmeyi, tefekkürü ve araştırmayı teşvik eden ayetler, sadece bu kadar değildir. Daha pek çok âyet, insanları düşünme-

37. es-Sâbunî, Maturidiyye Akaidi, s. 56.

38. Elmalılı, Hak Dini, 3/2238.

39. Fussilet, 41/53.

40. Gâşiye, 88/17-20.

41. Bakara, 2/164.

ye, tefekkürü ve istidlâle davet etmektedir. Bu ayetler, duyu organlarımızı ve aklımızı kullanmamızı ve tabiatı ve içindekileri daha iyi tanımamızı istemektedir. İnsan, öncelikle kendisini tanıyacak, daha sonra çevresini ve tabiatı tanıyacak ve araştıracaktır. Dolayısıyla ilmi artacak ve gelişecektir. İlmin artması ve gelişmesi demek, hayata ve olaylara daha geniş açıdan ve daha gerçekçi bir bakış demektir. Hiç bir ilim adamı, bilgisi arttığı sürece bu gerçekçi bakıştan kendisini alıkoyamaz, ve içinde yaşadığı ilmi atmosferin etkisinden de kurtulamaz. Bu kural, bütün ilim adamları için geçerlidir. Müfessirler de bu ilim adamları içine dahil olduklarından, bu kural, onlar için de geçerli olacaktır. İşte bilgi kaynaklarının tefsire olan etkisi, bu noktada başlamaktadır.

2. Bilgi kaynaklarının Tefsire Olan Etkisi :

Hız. Peygamber, ilk Kur'ân yorumcusu olarak, mükellef olduğu kadarıyla Kur'ân'ı beyân etme işini yerine getirmiş; itikat, ibadet ve ameli hükümlere dair mücmel ayetleri teferruatına varıncaya kadar açıklamış ve bunlardan ilahî muradın ne olduğunu sözleriyle ve davranışlarıyla ortaya koymuştur. Ancak gayb ile ilgili ayetlerle, insanların ilmi seviyelerinin terakki etmesi sebebiyle daha iyi anlaşılacak bir takım mücmel ve mütesabil ayetleri ve arab diline vâkıf olan herkesin anlayabileceği bazı âyetleri izâh edip açıklamamıştır (43). Bu tutumuyla Hız. Peygamber, Kur'ân'ı kendi re'iyine göre tefsir etmek isteyenlere meydana boş bırakmadığı gibi, ayetlerin tamamını veya çoğunluğunu tefsir ederek onları kesin bir açıklığa da kavuşturmamıştır. Böylece Hız. Peygamber, tefsiri dondurmamış ve kıyamete kadar bu ayetlere yeni yeni anlamların verilmesi imkanını sağlamıştır (44). Nitekim Hız. Peygamberden sonra ortaya çıkan problemleri çözmek için fakihler, Kur'ân'a müracaat edip istidlâl yolu ile hükümler çıkartmışlardır. Fakihler, fıkıh usullerini çok iyi bildiklerinden, fikhî meselelerle ahkâma dair ayetleri tefsir etmede büyük bir maharet göstermişlerdir. Dilciler, Kur'ân'ın garib ve müşkil kelimelerinin izahında başarılı olurlarken; filozoflar, varlık, bilgi ve metafizik gibi felsefî konularda söz sahibi olmuşlardır. Sofiler kendi hallerini ve bâtında buldukları şeyleri zikrederek işâri yorumlar yap-

42. Zariyat, 51/20-21.

43. İbn Cerir et-Taberî, Câmîu'l Beyân, Mısır, 1968, 1/32-33; Celâleddin es-Suyuti, el-İtkâm fi Ulumi'l Kur'ân, Beyrut, 1973, 2/186-189; Doç. Dr. Suat Yıldırım, Peygamberimizin Kur'ân Tefsiri, İst. 1983, s. 70-71.

44. S. Yıldırım, a.g.e., s. 71, ez-Zehabî, et-Tefsir, 1/45-55.

mışlardır. Bu arada pek tabii olarak tabiat ilimleri adını verdiğimiz pozitif ilimlerin sonuçlarıyla da yorumlar yapılmıştır. Özellikle Astronomi, Tıp, Biyoloji ve diğer bilimlerin elde ettikleri neticelerle Kur'ân-ı Kerim'in bu konulardaki ayetlerinin yorumlanması, 20. yüz yılda çok ileri boyutlara ulaşmıştır (45). Çağımızda pozitif ilimlerin büyük bir hızla inkişafı ve elde edilen sonuçların akıllara durgunluk verecek bir düzeye ulaşması, ilmi tefsire olan rağbeti artırmıştır. Pek tabii her konuda olduğu gibi, bu konuda da ifrata kaçanlar ve ilmi tefsire yapılan tenkidleri haklı çıkartacak kadar ileri gidenler olmuştur.

Tabii ve pozitif ilimler, insan zihninin tabiat olaylarına adapte olması ve gözlem ve deney metodlarının kullanılmasıyla kuruluştur. Bu tarifin içine bilgi kaynaklarından duyularla aklın girdiğini rahatlıkla söyleyebiliriz. Diğer bir ifade ile pozitif ilimlerin bilgi kaynaklarını, duyular ile akıl teşkil etmektedir. Pozitif ilimlere ait bilgiler, gözlem, deney ve bu yollardan genellemeye veya çözümlenmeye gitmek suretiyle elde edilmektedir. Gözlem ve deney, duyu organlarıyla; genelleme veya çözümlenme ise akılla yapılmaktadır. Binaaleyh pozitif ilimlerin temelini duyular ve akıl oluşturmaktadır. Duyular ve akıl ise, zorunlu bilgi kaynakları veya vasıtalarıdır. Bu zorunlu bilgi vasıtalarıyla elde edilen bilgilerle, diğer bilgi kaynağı olan Kur'ân'ın yorumlanması ve açıklanması mümkün müdür? Şayet mümkün ise, bu doğrumudur? Bu konuda doğru veya yanlış hükmünü hangi bilgi kaynağı verecektir? Nakil mi? Akıl mı? Bu soruların doğru cevabı, ilmi tefsire yapılan tenkidlerin de ilmi değerini gösterir.

Kur'ân'ın muhatabı hiç şüphesiz insandır. Kur'ân'a göre, Allah Tealâ emaneti kâinatın bir parçası olan göklere, yer ve dağlara arz etmiş, fakat bunlar, bu emaneti yüklenmekten çekinmişlerdir. Fakat insanoğlu bu emaneti cesaretle yüklenmiştir (46). İnsanın Kur'ân'a muhatap olan yönü ise sadece aklıdır. İnsanda akıl varsa, Kur'ân'ın muhatabıdır; yoksa O'nun muhatabı değildir. Bu demektir ki, Kur'ân'ı anlayacak olan da aklıdır. Elmalı'lı'nın da belirttiği gibi, akıl, hakiki ma'lumatın mucidi değil, alıcısıdır. O, ma'lumatı yapmaz, fakat alır (47). Akıl yoksa, bilgi de yoktur. Bilgi olmayınca yorum da olmaz.

45. Geniş bilgi için bkz. C. Kırcı, K. Kerim ve Modern İlimler. s. 15-25.

46. Ahzab, 33/72.

47. Elmalı'lı, Hak Dini, 3/2238.

Bu açıklama, Kur'ân'ın zorunlu diğer bilgi vasıtalarıyla elde edilen bilgilerle yorumlanabileceğini gösterir. Büyük ölçüde içtihadı dayanan fıkıhın varlığı ile dirâyet tefsirinin mevcudiyeti, bu konuda büyük bir problemin ve fikir ayrılıklarının olmadığını göstermektedir. Çünkü fıkıh, temeli akla dayanan, «İslâm Hukuku Metodolojisi» adı verilen bir disiplinle Kur'ân'dan hükümler çıkartmakta ve istinbat yapmaktadır. Dirâyet tefsiri de aynı metodu kullanmakta ve «Tefsir Usulü»nde ortaya konulan prensipler çerçevesinde yorumlar yapmaktadır. Dirâyet tefsiri de aynı metodu kullanmakta ve «Tefsir Usulü»nde ortaya konulan prensipler çerçevesinde yorumlar yapmaktadır. Hadis için de aynı şeyleri söyleyebiliriz. Çünkü onun da bir disiplini vardır. Kur'ân'ı anlamada ortaya konan bu disiplinlerin temeli ise, bir bilgi vasıtası olan akıldır. Diğer ilimler de akılı bilgi vasıtası olarak kullanılırlar. Ancak pozitif ilimler, akılla birlikte duyu organlarını da bilgi kaynağı olarak kullanmaktadırlar. Kur'ân'dan istinbatta veya O'nu yorumlamada akıldan istifade doğru oluyor da, yine Kur'ân'ı yorumlamada akıl ile birlikte duyu organlarından istifade etmek neden doğru olmuyor? Sonra doğru veya yanlış hükmünü veren akıl değil midir? Fıkıhta, dirâyet tefsirinde ve hatta hadiste bilgi vasıtalarından, akıl nasıl kullanılıyorsa, ilmî tefsirde de akıl ve onunla birlikte duyu organlarından elde edilen bilgiler aynı şekilde kullanılmaktadır.

Yorumlarda şayet hata söz konusu ise, bu hata bütün ilimler için de geçerlidir. Bu hata ilmî tefsirde olabileceği gibi, dirâyet tefsirinde ve hatta fıkıhta da olabilir. Hata yapılacak diye nasıl ihtihad ederek fıkıhta görüş beyan etmekten çekinmiyorsak, tefsirde de yeni yeni yorumlar yapmaktan çekinmememiz gerekir. Prensip olarak Kur'ân'ın akıl ve duyu organları vasıtasıyla elde edilen bilgilerle yorumlanmasına karşı çıkmak, bir bakıma, Hz. Peygamber'den sonra yapılan bütün yorumlara karşı çıkmak anlamına gelecektir. Nitekim İmam Maturidî, bu problemi tefsir ve te'vil kelimelerine getirdiği yorum farklılığı ile çözmüş ve açıklığa kavuşturmuştur. O'na göre, tefsir Hz. Peygamber'in ve vahye şahit olan sahabenin yorumudur. Te'vil ise, bunlardan sonra gelen İslâm alimlerinin yorumudur (48). Bir diğer ifade ile, Hz. Peygamber'in yaptığı tefsir, vahiyle irtibatlı olması dolayısıyla tek yönlüdür ve büyük bir öneme hâizdir. Fıkahanın ve diğer alimlerin yorumu ise çok yönlüdür. Bu sebeble adına tefsir değil, te'vil denilmelidir.

48. Maturidî, Te'vilâtü'l Kur'ân, v. 1.

Maturidî, bu anlayışı ile Kur'ân yorumunu dondurmamış, bilâkis ilmin ve bilginin artması ile yapılacak yeni yeni yorumların kapısını açık bırakmıştır. Fakat yapılan ve yapılacak olan yorumların da tefsir gücünde olmadığını önemle belirtmiştir. Bu anlayışı ile Maturidî, çağını aşmış ve geleceğin ilim adamlarına ve Kur'ân araştırmalarına itikadî ve fikrî bir dayanak sağlamıştır. Hz. Peygamber'den itibaren Maturidî'ye gelinceye kadar pek çok yorum yapılmış ve tefsir yazılmıştır. Fakat bu yorumlardan ve tefsirlerden hiç biri, Hz. Peygamber'in yorumu gibi kesin değildir. Hz. Peygamber'in yorumu ile diğer insanların yorumları arasında mutlaka bir fark vardır. Bu farkın dikkate alınması gerekir. İşte Maturidî, bu farkı dikkate alarak Hz. Peygamber'in yorumuna tefsir, fakihler başta olmak üzere diğer İslâm alimlerinin yorumlarına ise te'vil adını vermiştir. Böylece O, iyân ve nazar adını verdiği bilgi kaynakları ile Kur'ân'ın yorumlanabileceğini ifade etmekte ve hatta dirâyet yolu ile yaptığı tefsire «Te'vilâtul Kur'ân» adını vermektedir.

Hz. Peygamber'in yorumladığı ayetlerin sayısı, elimizde mevcut kitapların verdikleri bilgilere göre tesbit edilebilir. Hadis kitap kitablarında zikredilen yorumlar, bu sayının çok olmadığını göstermektedir. Genellikle Hz. Peygamber'in yorum yaptığı ayetler, namaz, oruç, zekat ve Hac gibi ibadetlere ait ayetlerle itikadî ve bazı amelî konulara ait ayetlerdir. Bu konuların dışındaki ayetler ise, yoruma açık olan ayetlerdir. Hz. Peygamber, bu tür ayetlerle ilgili yorum yapmadığından, bu sahayı boş bırakmış ve gelişen ilimlerin ışığında yeni yorumlara imkan tanımıştır. Bu tür ayetler, çoğunlukla müteşabih ve müşkil olan ayetlerdir. Muhkem ayetlerin ise yeni yorumlara ihtiyacı bulunmamaktadır. İhtiyac daha ziyade, muhkem ayetlerin dışında kalan ayetler içindir. Nitekim, geçmişte manası ve muhtevası anlaşılamiyan bir çok ayet, bugün gelişen ilimler sayesinde anlaşılır durumdadır. Buna rağmen bugün bile manasını ve muhtevasını anlayamadığımız pek çok ayet mevcuttur.

Hz. Peygamber vahyin kontrolünde olduğu için, O'nun dinî bir hata yapması söz konusu olamaz. Fakat O'nun dışındaki insanların hata yapabileceği, ise, Ehl-i Sünnet'in genel bir prensibidir. Bu prensibe göre, Peygamberler hariç herkes hata edebilir. Bu hata, yorum için de geçerlidir. Yorum yapan herkes, hata edebilir. Nitekim geçmişte tefsir yazan pek çok kişi, yaptıkları yorum-

larda hata etmişlerdir. Fakat onlar, hata yapılacak diye yorumdan vazgeçmemişler, bilakis inançları ve fikirleri doğrultusunda yeni yeni tefsirler yazmışlardır. Yazdıkları fikirler ve ayetlere getirdikleri yorumlar, içinde yaşadıkları çağ için belki doğru olan fikirler ve yorumlardı. Zamanla bu fikirler değişmiş ve değerini kaybetmiş olabilir. Bunu ilmin gelişmesi ve artması açısından tabii görmek gerekir. Zira gelişen ilim karşısında yeni yorumların yapılması bir ihtiyaçtır. Günümüzde çok sık aralıklarla yeni yeni tefsirlerin yazılması ve yayınlanması, bu ihtiyacın varlığını gösterir.

Daha önce de belirttiğimiz gibi, klasik tefsir yapabilme şartlarından farklı olarak günümüzde yeni şartlar ortaya çıkmıştır. Bu şartlar içinde önemli ve en genel olanı hiç şüphesiz, yorum yapacak kişinin yorum yaptığı konuda mütehasıs «hâzık» olmasıdır. Sahasında mütehasıs bir kişinin söylediği veya fikri, dinî bir kuralın yerine getirilmesine bile etki etmektedir. Meselâ, oruç bütün müslümanlar için farz olan bir ibadettir. Ancak sahasında mütehasıs bir doktor, bir müslümana hasta olduğunu bu nedenle de oruç tutmaması gerektiğini söylemiş ise, bu söz, İslâm için mu'teberdir ve o kişinin hastalığı geçen kadar oruç tutmaması gerekir.

Hız. Peygamber'in de mütehasıs kişilere önem ve değer verdiğini görmekteyiz. Bir tıp doktoru olan Taif'li Hâris b. Kalade es-Sakafi'ye değer veren Hız. Peygamber, Sa'd b. Ebî Vakkas'ın hastalığı sırasında Sa'd'a Hâris'e tedavî olmasını söylemiştir (49). Onun mütehasıs oluşu kendisine güvenin artmasına sebep olmuştur. Bu tür güvenin tefsirde de olabilmesi için, yorum yapacak kişinin de mütehasıs olması gerekmektedir. Çünkü yorum yapılırken, aşırılığa kaçılmaması, lügat ve nahiv bakımından hamledilmesi imkansız manaların verilerek ibarelerin zorlanması genel bir kuraldır. Ayrıca kesinlik kazanmamış nazariyelere itibar edilmiyerek, kesinleşmiş olan ilmi verilere istinad edilmesi de bu genel kuralın içindedir (50). Bu şartlara uygun olarak sahasında mütehasıs kişilerin görüşleri ve fikirleri doğrultusunda yapılacak yorumlar, yukarıda zikredilen tenkidlere maruz kalmamalıdır. Ciddî ve ilmi verilere dayanan bilgilerle yapılan yorumlarla,

49. İbn Ebî Useybi'a, Uyunu'l Enbâ fi Tabakâti'l Etibba, Matbuatu'l Vehbiyye, 1882, s: 109-110.

50. Prof. Dr. Abdullah Draz, Kur'an'ın Anlaşılmasına Doğru, Ter. Y. Doç.

gayri ciddi yorumları birbirinden ayırmak gerekir. Doğru ve yanlış ayırımı yapmadan, ilmî tefsire karşı çıkmanın duygusal olmanın ötesinde mantıklı bir izahı yoktur.

İslâm'a göre bilgi vasıtaları açısından Kur'ân'ın değişik ilimlerle olan yorumu, sanıldığı ve tenkid edildiği kadar İslâm'ın ruhundan ve özünden uzak değildir. Elmalı'nın ve T. Cevherî'nin de belirttiği gibi, kâinat Allah'ın fiilî ayetidir. Kâinatı yaratan Allah'tır ve kâinatı koyduğu kanunlarla yönetmektedir. Bu kanunlar ise değişmeyen kanunlardır. «Sen Allah'ın sünnetinde asla bir tebdil bulamazsın, Allah'ın sünnetinde bir değişiklik bulamazsın» (51) ayeti, bu gerçeği ifade eder. Bu, kâinattaki düzeni, nizam ve intizamı temin eden şeydir. Beşerin görevi, gerek ilimde ve gerekse dine kanun koymak değil, Hak'kın kanunlarını arayıp bulmak ve keşfedip anlamaktır. Arşimet, Nevton, Aristo ve Ebû Hanife kanun koyucu değil, sadece kâşif ve açıklayıcıdır (52). Bazı insanlar, Allah'a inanmasalar da bu gerçeği değiştiremezler veya bazıları inanmıyor diye bu gerçek değişmez. Kişi, ister inansın ister inanmasın, usul ve metodlarına uygun olarak kâinatta var olan bir kanunu bulmuş ise, o kanun herkes tarafından kabul edilen bir kanun olmuştur artık. O kanunu bulanın inanıp inanmaması, bulduğu kanunu, kanunluktan çıkartmaz. Aristo inanmayan bir kişi olmasına rağmen, bulduğu mantık kuralları bugün de geçerlidir. Aristo inanmıyor diye, mantık kurallarını reddetmiyoruz. Çünkü Aristo, o kanunları ve kuralları yoktan var edip ortaya koymadı. Kendisinden de önce var olan bu kuralları sistemleştirip ortaya koydu, veya keşfetti. Aynı durum, Arşimet, Newton ve Ebû Hanife içinde geçerlidir. Çünkü onlar da kâşif ve açıklayıcıdır.

Hal böyle olunca, günümüzde pozitif ilim adamları, tesadüfe inanıyor, dolayısıyla Allah'ı tanımıyor. Tesadüfe inanılan bir bilgi ile Kur'ân yorumlanamaz fikrini savunanların bu iddiası, pek tutarlı olmamaktadır. Şayet kanun haline gelmemiş, veya sadece bir varsayım olan bilgilerle Kur'ân, yorumlanamaz deniliyorsa, buna her aklı selim sahibi kişinin gönülden iştirak etmesi gerekir. İfrata kaçılmadan İlmî Tefsir yapılmalıdır, dememizin amacı da budur. Ama kanun haline gelmiş, kesinleşmiş bilgilerle Kur-

Dr. Salih Akdemir, Ankara, 1983, s. XXIX. Giriş kısmı.

51. Fatır, 35/43.

52. Elmalı'lı, Hak Dini, 1/126.

'an'ın yorumlanmasına da karşı çıkılmamalıdır. Çünkü, o bilgiler Kur'ân'ın bazı ayetlerini anlamamızda anahtar görevini yapmaktadırlar. Aynı şey, tabiatı ve kainatı anlamak için Kur'ân'ın bazı ayetlerinden yararlanma fikri içinde geçerlidir. Kur'ân'dan tabiata, tabiattan da Kur'ân'a ulaşan bakış açıları ve bu bakış açıları neticesinde elde edilen bilgiler, hem kendimizi, hem de tabiatı daha iyi anlamamıza ve mutluluğumuza vesile olacaktır. Kur'ân, insanın kılavuzudur, her sahada ona yol gösterir. Kur'ân'ı belli alanlarla sınırlandırmak ve dar bir çerçeve içine yerleştirmek, aslında Kur'ân'ın özüne ters düşen bir harekettir. Fahreddin er-Râzî'nin de kendisini bu konuda tenkid edenlere dediği gibi, şayet ay, güneş ve yıldızlardan ve diğer tabiat olaylarından bahsetmek, mahiyetlerini araştırmak ve bunlar üzerinde düşünmek câiz olmasaydı, bizzat Allah Tealâ kendi kitabına bunları koymaz ve bunlardan bahsetmezdi (53). er-Râzî'nin yaşadığı çağda astronomi, tıp ve felsefe ilimleri ön plandaydı ve o, bu ilimlerin neticeleriyle bazı Kur'ân ayetlerini yorumlamıştı. Bu gün bu ilimlere konu olan şeylerden dolaylı veya dolaysız olarak temas eder ve bilgi verir. er-Râzî'nin mantığı ile söyleyecek olursak, prensip olarak bu ilimlerden bahsetmek ve bunlarla Kur'ân'ı yorumlamak neden câiz olmasın.

İslâm'ın genel bir kuralı da, söyliyenin kimliğine bakmaksızın doğru söyleyip söylemediğine bakılmasıdır. Yani söyliyene değil, söylediğine; kaba değil, içine bakılacaktır. Doğru söyliyene şeytan kadar kötü, olsa bile söylediği doğru söz kabul edilecektir. Bu açıdan da konuya baktığımızda, imin bilginin milliyeti olmadığını anlıyoruz. Doğruyu, doğru olan bilgiyi kim söylerse söylesin, o mutlaka kabul edilmelidir. Nitekim, Hz. Peygamber, en büyük düşmanı olan ve inanmıyan şeytanın doğru sözünü kabul etmiştir (54). Aynı şekilde söyliyene bakarak, doğruyu reddetme yerine; doğruya bakarak söyliyeni değerlendirmek gerekir. Batılı bilim adamları söylüyor diye, her söylediklerini reddetmek, doğruluk ilkesine ters düşer. İlke olarak, buldukları ve keşfettikleri şeylerin doğru olup olmadıklarına bakmak gerekir. Şayet doğru olan varsa alınmalı, anlaş olanlar alınmamalıdır.

İsmail Hakkı İzmirli (1868-1946)ye göre, birkaç türlü ihtimal vardır : a) % 1 ihtimal vehm, % 2 - % 50 ihtimal şüphe,

53. Fahreddin er-Râzî, Mefatihü'l Gayb, İstanbul, 1308, h. 4/238.

54. Buharî, Sahih, Bed'u'l Halk 11, Vekâle. 10., Fezailü'l Kur'ân 10.

% 50 den sonraki ihtimal zan, % 90 ihtimal üstün zandır, % 100 ihtimal ise kesinlik (yakın) dir (55). Hilmi Ziya Ülken'e göre bilgi ve hakikat derecelerini anlatırken didaktik tasada rakamla ifade şeklini alacak kadar ileri (56) giden İzmirli'nin bu yaklaşımı, mutlak doğrunun ne olduğu konusunda bize bir fikir verebilir. İman açısından, mutlak doğru hiç şüphesiz bilgi kaynaklarından sadık haberlerdir. Diğer bir ifade ile, inanılması gereken konular, akıl ve duyu organları ile elde edilemeyen veya elde edilemesi imkan dahilinde olmayan bilgilerdir. Ahiret, Cennet, hesap ve geçmiş peygamberlerin hayatları gibi. Bu konularda mutlak doğru, vahye dayalı olarak peygamberlerin getirdikleri haberlerdir. Akıl ve duyularla bu alanlardan bilgi elde edemeyiz. Gayb aleminin bilgisinin kaynağı, vahiydir. Akıl ve duyular buraya erişemez. Gaybı ancak Allah bilir, ve biz O'nun bildirdiği kadarı ile gayba muttali oluruz. Çünkü Allah hem gayb aleminin bilgisine hem de şahadet aleminin bilgisine sahiptir. O, görülmeyeni ve görüleni bilir (57). Gaybe ait bilgileri ise, bize peygamberler getirmiştir. Hz. Peygamber'den sonra yeni bir peygamber gelmeyeceğine göre, gaybe ait bilgileri sadece Kur'ân'dan öğreneceğiz demektir.

İnsanların sahip oldukları iki bilgi vasıtası akıl ve duyuların kullanılma alanı ise, sadece kâinat ve içindekilerdir. İnsanlar, bu iki vasıta ile tabiatı ve tabiattaki kanunları çözmeye çalışırlar. Kâinat ve içindekiler, aynı zamanda Allah Tealâ'nın hakkında bilgi verdiği alanlardan da biridir. Buda demektir ki, akıl ve duyuların araştırma, inceleme ve bilgi edinme alanıyla, vahyin bilgi verdiği alan aynıdır. Bir başka deyişle, insan da kâinatı araştırmakta, vahiy de kâinat hakkında bilgi vermektedir. Ancak Kur'ân, kâinatın ayrıca araştırılmasını istemektedir. Bu da Kur'ân'ın kâinat hakkında genel bilgiler verdiğini, ana hatlarıyla ondan bahsettiğini gösterir. Akıl ve duyular, eşyanın nasıllığı ile uğraşırken, vahiy de niçinini açıklar (58). Aklın ve duyuların sahası ve sınırı ile vahyin sahası ve sınırı birbirinden ayrılmış olmaktadır.

Bu saha ayırımı, inceleme, araştırma ve bilgi edinme yönleri itibariyledir. Yoksa vahye dayalı bilgileri, akıl ve duyular vasıtasıyla elde edilen bilgilerle açıklama ve yorumlama yönüyle alaka-

55. Hilmi Ziya Ülken, Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi, İstanbul, 1966, 2/457.

56. Ülken, a.g.e., 2/458.

57. Haşr, 59/22, Neml, 27/65, En'âm, 6/50, A'raf, 7/198.

58. C. Kırca, K. Kerim'de Fen Bilimleri, s. 15.

lı değildir. Şayet akıl ve duyularla elde edilecek bilgileri kullanmak yasak olsaydı, «Başlarının üstündeki göğe bakmédılar mı? Biz onu nasıl bina ettik ve nasıl tezyin eyledik» (59) «Allah'ın yarattığı şeylere bakmazlar mı?» (60) ayetleriyle daha pek çok benzer ayetlerin amacı, yok olurdu. Bu ayetlerin amacı, bilerek ve şuurulu olarak Allah'ı bulmak ve bilmektir.

Vahye dayalı bilgiler, inanan kişiler için mutlak doğru olan bilgilerdir. Akıl ve duyularla elde edilen bilgiler ise, izafi doğrudur. Hz. Peygamber'in dışında hiç bir kişi mutlak doğruya sahip olmadığına ve Kur'an'ın da haricinde mutlak bir bilgiye sahip olmadığımızı göre, bunların dışındaki bütün bilgilerin izafi bilgiler olduğunu kabul etmemiz gerekir. İzafî doğru ile mutlak doğruyu anlama ise Maturidi'ye göre yasak değildir. İmana zarar vermez. Çünkü bu anlama ve yorum, ihtimallerden birini tercihtir, kesin hüküm vermek değildir (61). Zaten bir müfessirin görevi de kesin doğruları bulmak değil, ayetteki muhtemel doğrulardan birini tercih ederek açıklamaktır. Açıklama ise, bilgi vasıtasıyla olur. Bilgi vasıtaları ise, duyular ve akıldır. Dolayısıyla bunlarla elde edilen bilgiler, ayetleri açıklamada araç görevini yapmalıdır.

Bu yorumların Kur'an'ı gayesinden uzaklaştırdığı iddiasına gelince, bunun da tutarlı bir düşünce olduğunu söyleyemeyiz. Zira Kur'an'ın asıl amacı, insanların hidayeti ve doğru yolu bulmasıdır. Bu tür yorumlar ise, insanları dinden uzaklaştırmıyor, bilakis insanları ya hidayete getiriyor, ya da imanlarını güçlendiriyor. Bu tür yorumlar Kur'an'ın amacına hizmet etmekte yoksa amacına ters düşmemektedir.

İlmî keşiflerin önce batıda bulunduğu, daha sonra da bu buluşların Kur'an'da yer aldığı mes'elesi, bilgi vasıtalarını iyi kullanma ve çalışma mes'elesidir. Kim bilgi vasıtalarını iyi kullanır ve gayret ederse o kimse başarılı olur. Kullanamıyanlar veya gayret etmiyenler yerlerinde sayarlar. Batılı araştırmacılar, bu vasıtaları iyi kullandıkları ve gayret ettikleri için tabiatı ve kanunlarını, bulmuşlardır. İslâm alimleri ise, bu vasıtaları çağımızda maalesef iyi kullanamamakta ve enerjilerini bu sahaya verememek-

59. Kâf, 50/6.

60. A'raf, 7/185.

61. Geniş bilgi için bkz. Yrd. Doç .Dr. Celâl Kırca, Ebu Mansur el-Maturidi'nin Tetsir ve Tesvil Anlayışı ve Metodu, Basılmamış Tebliğ, E.Ü. İlahiyat Fakültesi 1986.

tedirler. Elbette ki, Batılı alimler, bazı keşifler yapacak ve yeni yeni şeyler bulacaklardır. Şimdi bu keşifleri, batılı ilim adamları buldu diye, doğruyu almayacakmız? Veya bunlar bizden önce buldu diye, bazı gerçeklerle Kur'ân'ı yorumlamayı terk mi edeceğiz? Bu duygusallık olmaz mı? Ben bulamadım diye kahredeceğimize, tıpkı Batılı alimler gibi, biz de bu bilgi vasıtalarını iyi kullanmaya gayret etmeliyiz. Yoksa gerçeği kim bulursa, öğrenme hakkı onun olur.

Batılı alimler, Kur'ân'ın da temas ettiği ve bilgi verdiği konularda araştırma yapmışlar ve yeni bir takım keşiflerde bulunmuşlarsa, İslâm alimleri de bunu alıp o konu ile ilgili ayeti yorumlamışlarsa bu yadırganmamalıdır. Hatta bundan daha tabii ne olabilir? Bunda bir suçlu varsa, bu, yorumu yapan müfessirin değil, o konu ile ilgilenmiyen ve araştırma yapmıyan bilim adamınınındır. Müfessir, bir kimyacı, bir fizikçi veya bir astronomi bilgini gibi araştırma yapan kişi değildir. O, yapılan araştırmaların sonuçlarını değerlendiren ve felsefesini yapan kişidir. Kur'ân, müslüman ilim adamlarına konu vermekte ve araştırmasını istemektedir. İnananların güç durumunda kalmaması için, bilgi vasıtalarını iyi kullanacak ve gayret edecek ilim adamlarını yetiştirmesi gerekir. Yoksa bu sahada çalışan Batılı bilim adamlarının keşiflerinden ve buluşlarından istifade etmeye devam edilecektir.